

CEMİL MERİÇ KİTABI
“Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek”

-SEMPOZYUM TEBLİĞLERİ-

Zeytinburnu Belediyesi Kùltür Yayınları
Kitap No: 45

Koordinasyon
Erdem Z. İskenderoğlu
Veli Koç

Cemil Meriç Kitabı

“Bu Ülkeyi Yeniden Düşünmek”

Hazırlayan
Asım Öz

Düzeltili
Habil Sağlam

ISBN 978-975-2485-12-9
TC Kùltür ve Turizm Bakanlığı
Sertifika No: 20640

1. Baskı
İstanbul, Şubat 2018

Kitap Tasarım **Salih Pulcu**
Tasarım Uygulama **Recep Önder**

Baskı-Cilt **Seçil Ofset Matbaacılık**
Yüzyıl Mh. Matbaacılar Sitesi 4. Cadde No: 77
Bağcılar İstanbul
Sertifika No: 12068

444 1984

www.zeytinburnu.istanbul

Düzyazının Gücüne İnanan Şair: Meriç'in Şiir Üzerine Düşüncelere ve Şiirleri

ALİ EMRE

Cemil Meriç'e Göre Şiir

İlgilerinin evleği sürekli genişleyen, tecessüs ve birikim sahibi sancılı bir aydın olarak birçok kapıyı aynı anda çalan, çok yönlü ve aceleci bir ansiklopedist telaşıyla daldan dala atlayarak konuşmak zorunda kalan Cemil Meriç; düşünce, din, felsefe, tarih, eleştiri, tercüme gibi alanların yanında edebiyat ve sanatın çeşitli türlerine de büyük bir özgüvenle eğilmiştir.

Diğer alanlar ve türler kadar olmasa da şiir ve şairler konusunda da dalgali eğilim ve iştiağı doğrultusunda rahatlıkla söz almıştır. Kimi zaman, bizzat kendi görüşlerine de çarparak, karşı çıkarak biriken, çoğalan, farklı sekmeler eşliğinde yankılanan tespit ve yorumlar serdetmiştir.

Geniş, parçalı, yer yer savruk yönelişlere, sıçramalara sahip edebî biyografisine bütüncül bir şekilde bakıldığında, Cemil Meriç'in şiirle ilişkisi şöyle bir yakıştırma ile resmedilebilir:

Şiir, başlangıçta, onun en çok önemseydiği, değer atfettiği, diğerlerinden kısmen ayrı tuttuğu evladıdır. Şiirdeki güç, etki ve lezzetin, onun arkasına aldığı kadim rüzgârın farkındadır; onunla ilişki kurmada ve ona söz geçirmedeki zorluğu aslında erken fark etmiştir. Belki de bu yüzden, diğer türlere pozitif ayırmıcılık yapmış; şiirden çalarak diğerlerinin cirmini ve ehem-

miyetini tahkim etmeye yönelmiştir. Şiire dönük kısmi ve netameli ilgi, zamanla iplerin elinden kaçmasına, ağır aksak ve sancılı bir muhabbetle yetinmesine yol açmıştır kuşkusuz. Şiir, alestadır çünkü. Kıskaçtır. Merkezde durmayı, zengin bir kadro ile çalım satan düzyazının karşısına tek başına çıkmayı sever. Kendisinin çekilmesine, çekiştirilmesine, ihmal edilmesine biteviye tahammül etmez. Aksine kendisine çeker, yanına çağırır, masayı çabuk dağıtır, denklemi bir anda bozar. Meriç, aslında çok sevdiği bu büyük evladı bir gün kuşatacağını, ikna edeceğini, hakkını vereceğini düşünürken; ihmali ve tereddütleri yüzünden onun evden ve elden kaçmasına, kendisinden uzaklaşmasına engel olamamıştır.

Cemil Meriç; dönemine göre farklılıklar içeren hatta bütüncül bakıldığında kendi içinde yer yer tutarsızlıklar, çelişkiler taşıyan bir yaklaşıma sahiptir şiir konusunda. Bu durumu, iyimser bir yaklaşımla, onun –yukarıda değindiğimiz– ilgi ve birikimindeki farklı sekmelerin çokluğuna yahut nesis eşliğinde biçimlenip gelişen görüş ve yorumlarının tazyikine bağlamak da mümkündür.

Kronolojik bir tarama; Meriç’in gençlik yıllarında ileri sürdüğü uçarı ve abartılı görüşler kadar orta yaşlı bir adamken –kendi kadrinin bilinmemesine paralel olarak– kasıtlı, öfkeli hatta incitmeye dönük yaklaşımlardan da yavaş yavaş uzaklaştığını gösterecektir. Her halükârda uyarıcı, düşündürücü bir tarafı olan tespit, eleştiri ve yorumlarında ilkin, kendini gizlemekte zorlanan psikolojik bir art alan, fazlasıyla sübjektif bir perspektif devreye girmektedir. Şiir dışındaki alanlarda da bu çatışmalı, sıçramalı, cerbezeli üslubun izi sürülebilir. Temkinli konuşmanın neredeyse bütün zincirlerinin kırıldığı *Jurnal*’de ve bazı söyleşilerde bu tutum kendini hemen belli etmektedir. Adını ve çabasını ezen, örten “sükût suikastı” biraz azaldığında ise, daha soğukkanlı, görece olgun ve hakkaniyetli görüşler öne çıkmaktadır.

Cemil Meriç, kitaplarında ve bazı söyleşilerinde belirttiği gibi, yazı hayatına şiirle başlar.

Tarık Mümtaz’ın Antakya’da çıkardığı *Karagöz* gazetesinde “Fırsat Yoksulı” müstearıyla şiirler yazar. Daha sonra yazları ablasının kaldığı Batı Ayranıcı Köyü’nde ya da uzun nezarethane gecelerinde de şiirler kaleme alır.¹

1 Yazı hayatına ve dolayısıyla şiire başlamasını kendisi şu cümlelerle anlatmaktadır: “Antakya’da *Antakya* adında bir gazete yayımlanıyordu, gazetenin başına Tarık Mümtaz getirilmişti. Birkaç talebe, hazreti ziyarete gittik, büyük bir hüsn-ü kabul gösterdi. Sonra, manda hükûmetinin nâşir-i efkârı olan Antakya’yı bıraktı, birdenbire yer değiştirip Türk milliyetçisi olarak yazı hayatına devam etti ve

Şiire yönelik ilgisi, çeşitli nedenlerle akim kalır. Dönemindeki şiiri yakından izlemez. Şairlikte ısrar etmez. Yazdıkları da genellikle vasattır. Bu durumu, şiirin devrinin geçtiğine hamletmekte de zorlanmaz. En azından, onun değer atfettiği ve yücelttiği şiirin can bulması, dal budak salması, insanlığın yeni hâllerini, estetik ve poetik ihtiyaçlarını, çok yönlü arayışlarını kuşatması ve taşıması zordur artık. Nitekim yeni şairlerde de bu istidat, ahlak ve şuur yoktur. Zamanla bu iki daire iç içe geçer, karışık bir hamuleye dönüşür. Mevcut şiirdeki eksiklik ve yetersizliklere dair belirlemeler, kimi zaman, genel şiir algısına ve kavrayışına da sirayet etmeye başlar.

Sohbet ve söyleşilerinde bu ayrışan, çelişen, çarpışan belirlemeleri bir arada görmek mümkündür. “Şiir bir hümadır.” yahut “Şiir bir iman sanatıdır.” diyen de “Şiir gerçeği çarpıtmadır.”, “Şiirin devri geçmiştir.” diyerek şiire olumsuz ve peşin hükümlü yaklaşan da aynı kişidir. Meriç, retrospektif bir bakışla, Müslüman Şark ve daha özelde Osmanlı birikimi hakkında konuşurken de istifini pek bozmaz. Zira, düşüncenin evi ve en önemli aracı sayılan nesir ile mukayeseden kendini kurtaramayan zihin, şiire ilişkin eşiklerde hep aynı kalıpları öne çıkarmaktadır.²

“Şiir” ile nesir” mukayesesi bir zindana, bir çıkmaz sokağa dönüşür Cemil Meriç’te. Kökleşir. İçeriden barikatlar kurmaya yönelir. Şiiri müstakil bir sanat ya da insanî çaba olarak görmenin önünü tıkar. Bu düşünme biçiminde “nesir” Meriç’in zihninde daima hazır bekler, kendini çağırır, zaman zaman bir rakip olarak kendini devreye sokar. İnsanların genellikle gençken şiir yazdıklarına dair kabuller, toplumların gelişme süreçleri için de aynen tekrarlanır. Bu tespitteki doğruluk payı, kabından taşarak temel belirleyen hâline dönüşür, farklı yaklaşımların üstünü örtmeye başlar. Yan yana yürümeden, birlikte değişip ilerlemeden çok, birinin diğerinin

Karagöz başlıklı bir Türkçe gazete çıkarmaya başladı. Kendisi karikatürcü idi de. Tatilde Reyhaniye’ye gelip, babamdan kendisiyle çalışmam müsaadesini aldı. *Karagöz*’de kaç ay yazdım bilmiyorum. ‘Fırsat Yoksulu’ mahlası ile şiirler yazdım. ‘Geç Kalmış Bir Musahabe’ başlıklı yazımı istisna edersem (*Yenigün* gazetesinde yayımlanmıştı) yazı hayatımın başlangıcı *Karagöz*’deki şiirlerdir.” – Ümit Meriç, *Babam Cemil Meriç*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.22.

- 2 Mehmet Can Doğan’ın şu tespitine hak vermemek elde değildir: “... Osmanlı şiirini ki bu şiir, neredeyse sadece ‘sarayın içinde ve etrafında’ yazılmış şiirdir tartışmasız biçimde, büyük kabul eder ama bu büyüklüğü, bir eksikliğin işareti olarak yorumlar: Şiir, Osmanlı’da düşüncenin önünü tıkamıştır. Dolayım kurarak da olsa şiiri söz konusu ettiğinde, söylediği kesin olarak budur. Bu kesinleme bir kabule dönüştüğü için ne divan şiirini ne de halk ve tasavvuf şiirini okuma gereği duymuştur.” – Mehmet Can Doğan, “Düz Yazıya Kaçış: Şiir Öldü, Yaşasın Cemil Meriç!”, *Cemil Meriç Kitabı*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., 2006, s.194.

yerine geçmesine, onu gölgede bırakmasına dair bir vurgu hissedilir: “Şiir milletlerin çocukluk dilidir. Olgunlaşan medeniyetlerin ifadesi ise nesir-
dir. En güç ve en kâmil ifade vasıtası nesir. Şiir, imkânlarını el yordamıyla
arayan düşüncedir.”³

Cemil Meriç bir çocukluk, gençlik hevesi gibi görür şiiri. Duygulara hitap eder ona göre şiir, akli işletmede ve zenginleştirmede kimi zaman ayak bağı olur. Bir ülkede şair ne kadar çoksa, o ülke düşünce bakımından o kadar geridir. İnsanlar ve milletler yaşlandıkça şiirin yerine nesir geçer. Oturmuş, olgunlaşmış, ayakları yere basan ve sadece kendi “ben”ine değil dışarıya, başkalarına seslenmeyi de önemseyen kişi ve topluluklar, düzyazının evreni içinde düşünür ve konuşur.⁴

Şiir, Osmanlı döneminde de düşüncenin önünü tıkamıştır ona göre.

Bu tespit, tartışmaya açık birçok boyutu olsa da, onun bölümlene ve çıkarımlarına topluca bakıldığında, kendi içinde tutarlıdır. Yine aynı bağlamda “zekânın dili nesir, gönlün dili şiir” ayrımını yineleyen Cemil Meriç; dilin duygu yahut düşünce açıklamalarına göre biçimlenmesinde de aynı zaviyeden söz alır: “Dil nazım sayesinde kıvamını bulur. Ama nazım düşüncenin emeklemesidir. Şuur nazımda kanat çırpır, vecdin ve rüyanın sisli dünyasında serazat ve sisli bir cevelan. Düşünce nesirde rahatlar.”⁵

Bütün çekincelerine, rezervlerine rağmen şiire ve şairlere bir “ekspert”, bir “bilirkişi” gibi yaklaşımdan çekinmeyen Cemil Meriç’in, bu konudaki tespit ve çıkarımları çeşitli yönlerden tartışılabilir, eleştirilebilir. Fakat şu husus akılda tutulmalıdır ki Cemil Meriç, aceleci ve abartılı yorumlarında bile okurun gözünü muhakkak açar. Muhatabına yeni bir düşünsel sekme sunmayı başarır. İnsanın zihnini ateşler. Önüne çeşitli soru işaretleri yığar. Yeni kapılarda, eşiklerde dolaştırarak kör noktaları yahut üzerinde durulmayan hususları yeniden ele almasını, değerlendirmesini, eşelemesini sağlar. Aynı konu ya da şahıs hakkındaki farklı, çelişik görüşlerinin bile uyarıcı, meraklandırıcı, öğretici bir tarafı vardır. Cemil Meriç aynı zamanda, halihazırdaki şiirin “ben”in etrafında fazla döndüğünü, içrek tarafının daha baskın olduğunu, kişiyi çok hassas, kırılgan ve duygusal kıldığını, kendi içine kapaklanmaya yönelttiğini ömrünün erken dönemlerinde görmüş, yazdıkları ve yoğunlaştıkları ekseninde bizzat tecrübe etmiştir. Halbuki onun il-

3 Dücane Cündioğlu, *Bir Mabel İşçisi Cemil Meriç*, Etkileşim Yayınları, İstanbul, 2006, s.179.

4 Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s.27.

5 Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s.235.

gileri sınırsızdır. Açlığı, arayışı ve aktarışı çok yönlüdür. Menzilleri fazladır. Sınırsız okumalarının ve uğraşlarının münbit avlusunda, farklı özelliklere sahip çok sayıda eyerlenmiş at bekletmektedir. Değişik alanlarda yol alabilmesi, içindeki zenginlik ve iştiyakı köreltmeyecek bir yolculuk yapabilmesi için düzyazının gücüne inanması gerektiğini de zamanında fahmetmiştir. Kayıp evlatların sayısını azaltmanın yolunu böyle bulmuştur.

Kendi Şiirleri

Çocuk yaşlarda şiir yazmaya yönelen Cemil Meriç, daha önce belirttiğimiz gibi, bunların bazılarını Antakya’da çıkan dergilerde yayımlamıştır. Yayımlanmayan, çeşitli defterlerde kalan şiirlerinin sayısının da büyük bir yekûna ulaştığı anlaşılmaktadır. Kendisi, bir söyleşide “Şiirin devri geçmiştir, dedim. Ama ben de şiir söyledim, 1500 kadar. Defterler hâlinde dostlarımda var.” diyerek bu konuya açıklık getirmektedir.⁶

Çoğu sevgiden, aşktan, kadından, yalnızlık ve özleminden söz eden ve daha çok 30’lu yıllarda yazılan bu şiirlerin edebî değerinin yüksek olmadığı, bir gençlik hevesinin yansıması olarak kaldıkları söylenebilir.

Ara sıra parlak dize ve bölümlere, dikkat çekici buluşlara hatta mitolojik özellik ve figürlere rastlansa da Meriç’te güçlü, etkileyici, düzyazısıyla yarışabilecek bir şair kumaşının olmadığını göstermektedir ilk bakışta bu şiirler. Bugün bazı internet sitelerinde de karşılaştığımız bu örneklerin az bir kısmı hece ölçüsüyle, geri kalanı da serbest tarzda yazılmıştır. Günümüzde Suriye içinde kalan “Afrin” beldesi için yazılan şiirler de var bunlar arasında, “Gençspor’un 5-0’lık Galibiyet Destanı” başlığını taşıyanlar da.

Âkıbet, kaçıştır. Çokça şiir karalamasına rağmen, hem entelektüel kaygılar hem de psikolojik nedenlerle, şiirden kaçmakta, uzaklaşmakta bulmuştur çareyi Meriç. Şiir ona bir yük getirmekte, kendisini Doğu’ya ve maziye çektiği için onu bunaltmakta, iç dünyanın karanlıklarında ve çıkmazlarında dolaştırmakta, aynı zamanda diğer alanlarda söz almasını engellemektedir. “Yıllarca şiir yazmaktan utandım. Okuyucuyu cinsi buhranları ile oyalamaya kimsenin hakkı yoktu. Aşka zamanı yoktu harcayacak aydının. Âdeta bir günah sayıyorduk şiiri.”⁷ Bu cümleler, o dönem şiirinde baskın olan temaları göstermesinin yanı sıra Meriç’in şiiri nasıl algıladığı, ona nasıl bir anlam yüklediği noktasında da ipuçları sunmaktadır.

6 Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, Seyran İktisadî İşletmesi, İstanbul, 1993, s.142.

7 Cemil Meriç, *Jurnal I*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1992, s.298.

Şiiri ağırlıklı olarak “aşk, kadın, cinsellik, bunalım” gibi durum ve duyguların aktarım aracı olarak gören bu yaklaşımın ne kadar sakat ve sıkıntılı olduğu ortadadır. Bu belirleme, Cemil Meriç’in sevdiği, önemli bulduğu şairler açısından da büyük bir çelişkiye, çarpıklığa işaret etmektedir. Kendisini bu darlık, içe kapanıklık ve bunalım hâllerinden kaçışa sevk etmesi de bu dar ufkun doğal bir uzantısıdır. Düzyazıda çok farklı ve çeşitlendirilmiş bir zevke, ufka, zenginliğe sahip olan yazarın, “azmaya eğilimli ben”le örülmüş bu cendereden kaçmak istemesi son derece doğal hâle gelmektedir: “Şiirden kaçtım ben. Yoğun mesaide buldum kendimi unutmayı. Hassasiyet beslendikçe artar. ... Bir yerde kendinden uzaklaşmak lazım. Kendine döndükçe ‘ben’ azar.”⁸

İlk örnekler dışarıda tutulursa, “Düşen Bir Kadına Dair” başlığıyla yayımlanan tek şiiri, *Jurnal*’de “Belki de çocukluktan bu yana karşılaştığım bütün krizlerin kökü seksüel. Evet seksüel.” itirafına denk düşen bir soruna odaklanır. Kaçtığı şeyler ve bunların gerekçesi, 1941’de kendi rızası olmadığı hâlde *Yeni Edebiyat* dergisinde okuyucuya ulaşan ve başlığıyla bile çok şey söyleyen; “acıklı bir roman kahramanı gibi yaşayan, kadınlığını satan, etini mezada çıkaran, sonra kirli bir paçavra gibi sokaklara fırlatılan, kötü yola düşen, tabutunun arkasından ağlayacak kimsesi kalmayan” bir kadını anlatan bu şiirde biraz daha anlam ve açıklık kazanır.⁹

Meriç’in şiirleri; kendi edebî gücünü ve iştiağını göstermekten, örneklemekten, dışavurmaktan fazlasıyla uzaktır. Şiire yanlış bir kapıdan girmekle ma’lûdür bunlar. “Ben”in uçurumlarına düşerek, yalnızlık ve tedirginliğin kayalıklarına çarparak, maraziliğin fısıltılarıyla didişerek zamanla erimiş ve bizzat kendisi tarafından unutulmaya terk edilmiştir hepsi de. Aynı zamanda, ismini hürmet ve muhabbetle andığı şairlerin yoluna da bigânedir Meriç’in şairliği. Nesri şiir hâline getirme çabası, onun için de bir kurtuluş olmuştur.

Cemil Meriç’in Şairleri

Cemil Meriç’in, belli isimler dışında, yaşadığı dönemde yazılıp yayımlanan, dolaşımda olan şiiri çok yakından izlemediği, bu konuda özel bir gayret sarf etmediği söylenebilir. Sözünü ettiği, polemige girdiği, hakkında görüş serdettiği şairler vardır elbette; fakat bunlar isimleri herkes tarafından bilinen, sıradan okuyucunun bile dikkatini çeken ya da bir vesileyle şiiri, şairliği kendisine sorulan kişilerdir sonuçta. Kendisinden birkaç

8 Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, s.401; Mehmet Can Doğan, s.197.

9 Mehmet Can Doğan, s.197.

kuşak önce yaşayan şairler hakkındaki değerlendirmeleri ise şiir bahsinde daha büyük bir yekûn tutar. Tanzimat'tan Cumhuriyet'e uzanan kapsamlı ve sancılı bir süreçte yaşayan, bu zaman aralığında eser veren şairlerle ilgili değini, atıf ve tespitleri; daha hacimli, yer yer ikna edici ve daha derli topludur. Belli kuşaklara ve kuşak içinde öne çıkan, temsil değeri taşıyan şairlere eğilerek biçimlendirdiği bu tür tespitlerinde, sadece şair hakkında genel bir söz alışla yetinmediği, adını vererek tek tek bazı şiirler üzerinde durduğu da görülür nitekim.

Meriç, divan şiiri hakkında ömrünün son yıllarında konuşur daha çok. Daha önceleri bu edebiyat dairesine pek ilgi duymaz, sorulmadıkça görüş bildirmez, gerekmedikçe üzerinde durmaz. Nazmın, Osmanlı'da düşünceye ve onu taşıyan nesre engel oluşturduğuna dair tespiti de uzun yıllar kökleşmiş bir kabul olarak kalır. 70'lerin sonuna doğru, eleştirilerinde ve genel çıkarımlarında biraz daha soğukkanlı ve olgun davrandığı görülür. “Şiirde bir Bâkî, bir Fuzulî, bir Nedim, bir Şeyh Galib hâlâ rakipsiz.”¹⁰ cümlesiyle başlayan tespitleri bu duruma örnek gösterilebilir.

Klasik dönemin dışında, Cemil Meriç'in takdir ettiği, sevdiği, önemli bulduğu şairlerin başında Namık Kemal gelir. Meriç, edebiyatın ve dolayısıyla şiirin tekerini Kemal ile döndürür âdeta. İlk büyük eşiktir o, en baştaki adamdır. Bu bağlamda “Mukaddime-i Celal”in de ayrı bir önemi vardır onun için. Bir “poetika”sı ve bir “politika”sı olan şairlere dönük muhabbetinin en müstesna yerlerinden birini ona ayırır. Namık Kemal “gürleyen adam”dır onun gözünde; “O gök gürültüsünün arkasında yıldırım yok belki ama bütün Osmanlı ülkesinde yankılar uyandıran bir haykırış Kemal.” der onun için.¹¹

Tavır ve duruşunu da beğenir Namık Kemal'in. Şuurlu olduğunu söyler, kamuoyu oluşturmadaki başarısını över, Batı'yı bile tenkit ederek aldığını vurgular.¹² Burada bırakmaz, bu kadar sitayişle yetinmez; Avrupa'nın karşısına da tek başına çıkarır onu: “Kemal, granit bir temel. Kabiliyet olarak, heyecan olarak hatta kelime olarak boy ölçüşemeyeceği Avrupalı yok.”¹³

Cemil Meriç'in, en çok atıf yaptığı hatta hayranlığını gizlemediği bir diğer şair de Abdülhak Hâmid'dir. Edebiyat denince akla ilk gelen isimlerden biridir Hâmid onun için. Hâmid'in şiiri “uç kıtaya ferman dinleten bir im-

10 Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1980, s.173.

11 Cemil Meriç, *Jurnal I*, s.279.

12 Salih Nurdağ, “Cemil Meriç'in Sihâm-ı Kazâ'sına Hedef Ol(may)an Şairler”, *Hece*, 2009, s.290.

13 Cemil Meriç, *Jurnal I*, s.361.

paratorluğun sesi”dir, der Meriç; “Büyük ırmaklar gibi coşkun ve bulanık.”. Rıza Tevfik’in, onun felsefî fikirlerini şerh etmek için koca bir kitap yazdığını da belirtir. Çarpıcı bir soru gelir peşinden: “Hâmid’e dâhi sıfatını verebilir miyiz? Neden vermeyelim! Lamartine, Musset hatta Hugo ne kadar dâhi ise Hâmid de o kadar dâhidir.”¹⁴

Cemil Meriç, Hâmid’in yeni nesiller tarafından tanınması, okunması noktasında dildeki değişimin getireceği sıkıntıları da kendisi ifade eder. Hem üzüldür hem de bir öneride bulunur bu konuda: “Zavallı Hâmid. O şahikalar ve girdaplarla örülü şiirler, zamanımızın sığ irfanına hitap edebiliyor mu? Bir çağın göklere çıkardığı şair-i azamı anlamak için ilk iş dilimizi öğrenmek. Eserlerinden yapılacak titiz bir seçme asrımızın da, gelecek asırların da zevkine sunabileceğimiz bir bedia olabilir.”¹⁵

Edebiyat-ı Cedide şairleri arasında gösterilmekle birlikte ayrı bir sesi, tarzı, istikameti olan Süleyman Nazif de Meriç için önemli bir ediptir. Yer yer Namık Kemal çizgisini sürdüren, nitekim Kemal ile ilgili bir kitabı da olan bu *Kara Bir Gün* yazarını “Ben kendime esas üslup ustası olarak Süleyman Nazif’i aldım.” diyerek selamlar.¹⁶

Cemil Meriç, birçok önemli isme yer verdiği *Kültürden İrfana* kitabında Tevfik Fikret üzerinde de durur. Başka kitaplarında ve söyleşilerinde de zaman zaman adını zikrettiği şairlerdendir Fikret. “Bir Tartışma Vesilesiyle” başlıklı yazıda, obskürantizm (taassup) üzerinden değinir ünlü şaire. İsmail Hikmet Ertaylan’ın, 1963’te yayımlanan Tevfik Fikret kitabını okumuş ve etkilenmiştir. Birçok edip ve düşünür için kullandığı “zavallı” sıfatını Fikret için de kullanmaktan kendini alamaz Cemil Meriç. İsmail Hikmet’in kitabını, çabasını, yaklaşım biçimini takdir eder. Fikret de kahredici bir dünyada yaşamış, çok çekmiş, buna rağmen “asalet ve nezahatini koruyabilen yaralanmış bir gönül”dür. Kendilerini sevmesine ve değerli bulmasına rağmen Mehmed Akif’in ve Ahmed Naim’in Fikret’e saldırılarını eleştirir, yanlış bulur. Rıza Tevfik, 1920’de Türk Ocağı’ndaki bir konuşmasında, Fikret’in “mülhit” değil “mümin” olduğunu söylemiştir. Ahmed Naim, bu konuşmaya fena sinirlenmiş ve Rıza Tevfik’e “çok terbiyeli fakat oldukça sert bir cevap” yazmıştır.¹⁷ Meriç, yer yer arayı bulmakta

14 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s.284.

15 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s.284.

16 Cemil Meriç, *Jurnal I*, s.74.

17 Ahmed Naim, *Tevfik Fikret’e Dair*, İstanbul 1920. Ahmed Naim, Rıza Tevfik’in, Türk Ocağı’nda verdiği bir konferansta, Tevfik Fikret’i savunarak, başta Mehmed Akif olmak üzere İslamcılarını tenkit etmesi üzerine bu kitapçığı kaleme almıştır. Bkz. İsmail L. Çakan, *Babanzâde Ahmed Naim*, TDVİA, C. 4, s.375.

zorlandığını da gösteren şu sözlerle devam eder bu konudaki mülahazasına: “Fikret’i tekfir için tartışılmaz bir delil vardır elinde: İslâm’ın Âmentüsü. ‘Tarih-i Kadim’den ustaca seçtiği mısralarla davasını karşı konmaz bir kesinlikle ispata çalışır. Kalabalık, kendi dilini konuşan ve annesinden doğdu doğal işittiği ‘hakikatleri’ tekrarlayan hoca efendiyle beraberdir şüphesiz. Ama bizce Naim Bey’in suçlamaları yersizdir. Kanaatlerine gönülden katılsak da bu davranışı ciddi bir münevvere yakıştıramıyoruz. Bir Müslüman âlimi, avam-ı nas gibi davranamaz ve davranmamalıdır. Fikret’i solun istismarına mahkûm eden, Akif ve Naim beylerin bu düşmanca peşin hükümleri olmuştur.”¹⁸

İddia edildiği gibi mülhit de olsa, Cemil Meriç’in gözünde faziletli bir adamdır Fikret. Onun haddinden fazla hırpalanmasına, incitilmesine kıyamaz Meriç. Oysa daha önce, Akif ve Ahmed Naim şiddetinde olmasa da kendisi de olumsuz görüşler serdetmiş, Fikret’i zaman zaman eleştirmişti. Meşhur “Hân-ı Yağma” şiiri, başarılı bir tercüme, daha doğrusu “pastiş”tir Meriç’in gözünde söz gelimi. *Sosyoloji Notları ve Konferanslar* kitabında da Fikret’in bu memleketin insanlarıyla, onların acılarıyla uğraşmadığını söyler. “Hugo’nun tercümanlığını yaptı. Heyecanlıydı, o kadar. Balıkçılar, Les Pauvres Gens (Fakir İnsanlar), Hân-ı İştihâ, Joyeuse Vie’nin (Neşeli Hayat) tercümesidir.” Fikret’in, düşüncede köksüz olduğunu, anlattığı sefaleti hiç yaşamadığını, kavganın dışında kaldığını dile getiren de yine kendisidir.¹⁹

“Edebiyat denince ilk akla gelen Hâmit veya Fikret’tir. Sonra Haşim ve Yahya Kemal. Dili şairler yoğurmuş, şairler ehlileştirmiş. Aruz Fikret’le Akif’in elinde düşüncenin bütün kıvrımlarını, bütün medd-ü cezirlerini ifade edebilecek kadar uysallaşmıştır.”²⁰ sözüyle, Fikret’in aruzu kullanmada ve düşüncüyü şiirleştirmedeki başarısının altını çizen Cemil Meriç, onunla birlikte anılan Mehmed Akif hakkında da çeşitli vesilelerle görüşlerini aktarma fırsatı bulur.

Akif’le ilgili görüşleri de kendi içinde çelişkilidir, değişmelere uğramıştır. İçinde bulunduğu durum, gördüğü ilginin düzeyi ve derecesi, kendisini zaman zaman boğan vefasızlık ve duyarsızlık, okumalarının ve birikiminin ulaştığı nokta, söz aldığı dönemin koşulları ve söyleşi yaptığı kişinin kimliği gibi etkenler; Meriç’in şahıslar hakkındaki görüşlerinde bazı savrulmaların, tenakuzların ortaya çıkmasına yol açmış görünmektedir. Ni-

18 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s.266-267.

19 Salih Nurdağ, s.286-287.

20 Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, s.238.

tekim Ocak 1981’de, *Yeni Devir*’de İhsan Işık’la yaptığı “İslam tefekkürü” merkezli bir söyleşide müslüman mütefekkirlerle ilgili, “Hepsi pırt deyince kaçan, firar eden insanlar. Mehmed Akif de dahil.” cümleleriyle karşılaşırız önce.²¹ Halil Açıkgöz imzalı başka bir söyleşide ise kantarın topuzunu büsbütün kaçırdığı görülür: “Mehmed Akif bence şair bile değildir. Birtakım fikirleri, sözleri manzum söylemiştir, o kadar. Akif kuvvetli bir nâsir de değildir. Zaten Akif bir vaizdir, iyi bir hatiptir.”²²

Yaklaşık beş yıl sonra yayımlanan *Kültürden İrfana* kitabında yer alan “İki Düşman Kardeş” başlıklı yazısında Tefvîk Fikret ile Mehmed Akif’i farklı bir düzlemde değerlendirir bu kez Cemil Meriç. Ona göre Fikret, “tırnaklarının ucuna kadar” aristokrattır. Başka deyişle Avrupa’nın ölçülerine göre halis bir “sağ”. Akif ise iliklerine kadar halktandır. Yani aynı ölçülere göre “sol”un kendisi. Şöyle devam eder: “Ne var ki her iki şair de Batı’dan yanlış olarak aktarılan hödükçe sıfatların yüzde yüz dışındadır. İkisi de bir yıkılış döneminin bütün ızdıraplarını yaşayan ve gönülleri kendi ülkelerinin meseleleriyle dolu birer Osmanlı. Aradaki mizaç farkları daha çok yetiştirme tarzlarından, aile çevrelerinden gelir. Fikret, politikacıların kaleminde bir sosyalist olarak yüceltilmiş; Akif ise muhafazakârların bayrağı olarak alkışlanmıştır. Fikret’te sosyalizmi ifşa edecek tek mısra bulmak kabil değildir. Akif ise sömürgecilğe bütün gönlü ile düşman, ilerici ve samimi bir sanat adamıdır. İnsanları kaypak klişelere hapsedmek sadece cehaletimizi ifşa eder.”²³

Cemil Meriç, günümüz aydınının, gönlünü tutuşturan korkunç ve içinden çıkılmaz meselelerin cevabını Akif’te arayabileceğini dile getirir. Onun, “tufana yakalanmış bahtsız bir toplumu gemisine çağıran bir nevi Nuh Peygamber” olduğunu vurgular. Hakkında yazılanların az ve sıkıntılı olduğunu söyler. Uzun yıllar arkadaşlık ettiği Kerim Sadi’nin farklı bir adla yazdığı Akif kitabını över sadece.²⁴

Akif’in, yaşadığı kıtanın tarihini bütün derinlikleri ile bilen ve dertlerini ömür boyu kendi derdi olarak haykıran ezeli bir düşünce adamı olduğunu da belirtir Meriç. Şairliğinin de hakkını teslim eder bu kez: “*Safahat*, Türk dilinin en mükemmel ve en dolu kitaplarından biri. Akif ise mistik hüylarlardan uzak, tam bir Asr-ı Saadet Müslümanı.”²⁵

21 Dücane Cündioğlu, *Bir Mabet İşçisi Cemil Meriç*, s.220.

22 Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s.149; Salih Nurdağ, , s.288.

23 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, , s, 270.

24 A. Cerrahoğlu, *Bir İslam Reformatörü: Mehmed Akif*, İstanbul Matbaası, 1964.

25 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s, 271.

Aynı yazıda, Akif'i bütün buutlarıyla tanımak için kitabını elimizden düşürmememiz gerektiğini söyler Meriç. Kerim Sadi'nin "bukalemun tipinin tam zıddı" olarak nitelediği büyük bir insanın yazdığı o kitaba "bir mabe-de girer gibi saygı ile ve sevgiyle" eğilmeyi öğütler. "Akif, her an tazedir. Zekâsı, sezişi ve imanıyla, kördüğüm olmuş birçok meseleyi aydınlığa kavuşturacak bir vicdandır Akif. Her namuslu insanın yol arkadaşı ve düşünce tarihimizin kilometre taşlarından biridir." diyerek takdir ve taltif ağırlıklı görüşlerini aktarmaya devam eder. Dikkat edilirse bu cümlelerde Akif, sadece şairliği ve eseriyle değil, duruşu, eylemi, öncülüğü ve düşünce dünyasıyla birlikte ele alınmaktadır. Çoğu yerde, büyük hayranlık duyduğu Namık Kemal övgüsünü bile aşan ifadelerdir bunlar. Devamı da vardır: "Hiçbir şairimiz sömürgeci Avrupa'nın kepezeliklerini onun kadar isabetle sergilememiş ve Hristiyan medeniyetinin kangrenleşmiş yaralarını gözler önüne sermemiştir. Namık Kemal:

Bâis-i şekvâ bize hüzn-ü umumidir, Kemal
Kendi derdi gönlümün billâh gelmez yâdına

demiş. Ama bu beyti söylemek hakkı herkesten çok Akif'indir."²⁶

Yer yer yarı romantik özellikler taşısa da bu sözler, Akif'in gerçek çehresini ve samimî çırpınısını özlü ve çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Meriç, bunları daha önce söylemesine engel olan bukağıları tamamıyla kırmış; rahat, serazat ve coşkulu bir üslupla *Safahat* şairinin hakkını teslim etmeye koyulmuştur. Söz ırmağı, bentlerini yıkarak ilerlemektedir adeta. İddiası büyük, mücevher gibi bir cümle gelir az sonra: "Emperyalizm hiçbir zaman Akif kadar müthiş bir düşman tanımamıştır."

Yazının başlığı "İki Düşman Kardeş"tir fakat ağırlıklı olarak Akif'in çehresi ve çabası yayılır cümlelere, satırlara. Zihninin bir kenarında, bir bölmesinde uzunca bir süre gizlediği, hapsettiği bir güzelliği, kıymetli bir bilgi tomarını yeni hatırlamış gibi can havliyle daha büyük bir sahneye çıkarır Akif'i *Bu Ülke* kitabının müellifi: "Akif hem bir ülkenin sesidir hem de bütün bir kıtanın. Bu çılgınlığa kulaklarımızı ve gönlümüzü açık bulunduramazsak hatalarımızın sonu gelmez. *Safahat*'ı okuyun. Hem sonsuz bir zevk duyacaksınız hem de birçok hakikatlere aşına olacaksınız. Hem bir edebiyat şöleni hem de bir iman tazelemek. Akif'lere belki her zamandan çok bugün ihtiyacımız var."²⁷

26 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s, 272.

27 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s, 272.

Kendisiyle yapılan söyleşilerin birinde Yahya Kemal üzerinde de durur Cemil Meriç. Osmanlı'ya yönelik ilgisi ve sevgisi eşliğinde yüceltir onu: "Son Osmanlı'dır. Bir zevk ve tahassüs dünyasının fecridir. Bir Yahya Kemal olmak için Osmanlı dilinden, zevkinden geçmek gerekir. Yahya Kemal'in yetişebilmesi için yetiştiği devrin tekrar gelmesi gerekir."²⁸Başka bir söyleşide de şunları söyler Yahya Kemal hakkında: "Yahya Kemal, bu kubbeye, yani kendi gök kubbemizde ebediyen yaşayacak olan bir sestir. Kuğunun son şarkısı. Edebiyatımızın has bahçesinde boy atan şâhane bir gül. Dünyanın zevkini, yaşadığı çağın insanlarına aşılayabilen bir büyücü..."²⁹

"Bir rüyanın devamı" olarak gördüğü Yahya Kemal'in başka bir özelliğine, farklı bir katkısına da temas eder aynı söyleşide Cemil Meriç: "Türk düşüncesine bir başka armağanı da yetiştirdikleri, bilhassa Tanpınar. Yahya Kemal olmasa, Tanpınar da olmazdı. Şairin sohbetleri ile bütün bir nesli nasıl büyülediğini unutmamalıyız."³⁰

Cemil Meriç'in, çeşitli vesilelerle adını sık sık andığı edebiyatçılardan biri de Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Şairlik konusunda Necip Fazıl ve Nâzım Hikmet'le mukayese eder onu. *Jurnal*'de "Ahmet Hamdi'nin şimdi niçin yalnız kaldığını anlıyorum. Ne Necip, ne Nâzım bu adamla mukayese edilebilir. Diğerleri onun yanında kapıcı dahi olamaz." ifadelerini kullanır.³¹

Nâzım Hikmet de onun sevdiği, beğendiği, yücelttiği şairlerdendir. Kızı Ümit Meriç, 1936'da Nişantaşı'nda babasının Nâzım Hikmet ile karşılaştığını, aldığı bir tavsiye ile şaşkınlığa uğradığını aktarır. Kendisine, heyecanlarını bırakmasını ve hayata iyi hazırlanmasını tavsiye etmiştir Nâzım Hikmet. Meriç şaşırmış fakat bunu ömrü boyunca aklından çıkarmamıştır.³²

Namık Kemal ve Mehmed Akif hakkındaki övgülerinden aşağı kalmaz Nâzım Hikmet'le ilgili sözleri. Zamanında, sağcı okuyucularının ciddi bir tepki göstermesine neden olan bu tespitlerinde iddia eşiği çok yüksektir kuşkusuz: "Bence Türk şiiri Nazım'la biter, Avrupalı düşünce Nazım'la başlar. Paytak, acemi, el yordamıyla ilerleyen bir düşünce."³³

Nâzım Hikmet, "şiirin kapısını düşünceye açan adam"dır Cemil Meriç'in gözünde. Heyecanı ile dili ile yerlidir. Kullandığı malzeme ile beşeridir.

28 Halil Açıkgöz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s.221.

29 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s.287.

30 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s.287.

31 Cemil Meriç, *Jurnal I*, s.172.

32 Ümit Meriç Yazan, *Cemil Meriç*, KBY, Ankara 1993, s.25.

33 Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, s.239.

Türkçesi de “dili varabileceği bütün sınırları zorlayan ve daha sonraki nesillere yol gösteren bir Türkçe”dir.³⁴ Kimileri tarafından yadırganmasına, eleştirilmesine rağmen; kendi içinde bir tutarlılık taşıdığı söylenebilir bu sözlerin, yaklaşım biçiminin. Anlatımındaki vüs’at ve zenginlik kadar, duruşu ve insani çabası olan; toplum içinde duran, toplum adına söz alan şairleri baştan beri öne çıkarmaktadır çünkü Meriç. Onun “büyük şiir”den, “etkili şiir”den beklentisi budur. Çeşitli vesilelerle sürekli gündeme getirilen o meşhur ikililerden “toplum için sanat” görüşüne bağlılıktan başka bir şey değildir bu. Zaman zaman farklı şeyler söylese de son çözümlemede şairi de bir “kahraman” olarak görür Cemil Meriç. Bu tutumunu ölümüne kadar sürdürür üstelik.

Arif Nihat Asya da olumlu görüş bildirdiği bir şairdir Cemil Meriç’in. Sevimli bulur onu ve şiirini. “Tanışsaydık çok iyi anlaşabilirdik.” der, onun hakkında Halil Açıkgoz ile yaptığı söyleşide.³⁵

Attilâ İlhan’a da bir sempati beslediği söylenebilir. Onu eleştirirken bile fazla ileri gitmez, çok hırpalamaktan çekinir. “Attilâ (İlhan) zeki ve haşarı çocuktur. Sol cenahta gürültü koparıyor. Arkadaşları arasında polis diye maruftur. Kemal Tahir ile aramızı bozmuştur. Sol cenahta eli kalem tutmakta birincidir.” der bir söyleşide onun hakkında. *Umrandan Uygarlığa* kitabında “Çapkın, çakırkeyf, derbeder bir üslup. Şımarık, atak, serazad bir zekâ. Kızdırdığı zaman bile sevimli.” diyerek değinir İlhan’a.³⁶ Daha ileri götürdüğü de olur ona dönük ilgisini ve sevgisini: “Türkiye’de iki entelektüel var. Attila (İlhan) ve ben.”³⁷

“Şiirde bir Baki, bir Fuzuli, bir Nedim, bir Şeyh Galip hâlâ rakipsiz, Hâmid veya Fikret, Hâşim veya Yahya Kemal, Necip Fazıl veya Nâzım Hikmet... Himalayalarda birer zirve. Hiçbiri babasız doğmamış.”³⁸ belirlemesinin de işaret ettiği gibi, zaman zaman oldukça kısa ve gecikmiş görüşler olsa da klasik şiirden Cumhuriyet’in ilk dönemine dek uzanan kapsamlı bir ilgi alanı olmuştur Cemil Meriç’in şiir konusunda. Beğendiği, takdir ettiği, övdüğü şairlerin çoğu bu zaman diliminde karşımıza çıkar. 1950 sonrası şiiri çok fazla takip etmemiş, olumlu görüşler serdettiği şairlerin sayısı da buna paralel olarak azalmıştır.

34 Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, s.238; Salih Nurdağ, s.290-291.

35 Salih Nurdağ, s.290.

36 Cemil Meriç, *Umrandan Uygarlığa*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s.24.

37 Salih Nurdağ, s.290.

38 Cemil Meriç, *Kırk Ambar*, s.173.

Oklarından Kurtulamayanlar

Cemil Meriç'in eleştirdiği, hırpaladığı, küçümsediği şairlerin sayısı da az değildir. Bu şairlerin bazıları başka bir zaman, başka bir vesileyle takdir ettiği, övdüğü şairlerdir üstelik. Bu duruma, biz de daha önce, yeri geldiğinde değinmeye çalıştık. Fikret ve Akif'i çoğu zaman savunurken yer yer, şiir dışı nedenlerle de olsa, eleştirmesi bu bağlamda hatırlanabilir.

Eleştirdiği şairlerden biri, Tanzimat döneminin önemli ve çok yönlü ediplerinden biri olan Ziya Paşa'dır. Onu hicivleriyle hicveder. Hicvin esasından uzaklaştığını söyler. Edebiyatımıza divan edebiyatı, halk edebiyatı ayrımını onun getirdiğini, bu belayı başımıza ilk kez onun açtığını söyler: "Edebiyatımızı 'havas'a, avam'a mahsus' diye ikiye ayırmak sanıyorum ki Ziya Paşa'dan kaynaklanan bir hezeyandır. Cumhuriyet aydınları, üstadın 'Şiir ve İnşa' başlıklı makalesini, tartışılmaz bir delil imiş gibi her vesileyle öne sürer. Oysa Paşa *Harabat* isimli antolojisiyle bu makaledeki hükümlere hiç de inanmadığını ispat ettiği gibi, daha önce ve daha sonra yazdığı şiirlerle de ciddiye alınacak bir yazar olmadığını göstermiştir."³⁹

Meriç, bir ara bazı çevrelerde moda olan Yunanperestliğin Yahya Kemal'le başladığını söyler. Onu bu yönüyle eleştirir. "Bâkî'leri, Galip'leri, Hâmit'leri yetiştiren bir şiiri, Yunan-ı kadîme bağlamak, ummanı ırmağa bağlamaktır." ona göre. Salih Zeki'yi de bu bağlamda eleştirir.⁴⁰ Yahya Kemal eleştirisi başka yerlerde de karşımıza çıkar. Yahya Kemal, Fransızca öğrenen Nâbi veya Hersekli Arif Hikmet'tir Meriç'e göre. Sığdır. Son derece sentetiktir. "Kelimeler pırıltılı, cümbüşlü. İçinde bir şey yok. Bir mermerin göğsü, daha doğrusu mermerden bir göğüs."⁴¹

"Orhan'da yeni yok. Yenilik küçüklüğünden şiirin. 'Bir elinde cımbız, bir elinde ayna. Umurunda mı dünya', herhangi bir hizmetçi kızın idrakine seslenen bir nükte. ... Orhan'ın nesli şiirin kanatlarını kesti. Toprakta sürünen sevimli bir hayvan hâline getirdi. Sevimli ama gülünç ve zavallı. Kartaldan çok bir kümes hayvanına benziyor bu şiir. Yumurtası olmayan garip bir kümes hayvanı. ... Fikret'in, Hâmid'in hatta Haşim'in kanat çırpışları yok onlarda. Ya kolej talebesinin küçük şikâyetleri, ya gazete fıkrası. Hangi Batı, hangi yetenek? Bir cüceler edebiyatı. Bir mikro edebiyat." cümleleriyle eleştirdiği şairlerden biri de Orhan Veli olur.⁴²

39 Cemil Meriç, *Kültürden İrfana*, s. 289.

40 Cemil Meriç, *Bu Ülke*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s.143-144.

41 Salih Nurdağ, s.287.

42 Cemil Meriç, *Jurnal I*, s.138.

Yeri geldiğinde hakkını teslim ettiği fakat zaman zaman eleştirmekten geri durmadığı şairlerden biri de Necip Fazıl'dır.

Meriç'e göre, aşırı bir kin ve megalomanlık vardır Çile şairinde. Şiiri soğuk bir güzelliğe sahiptir.⁴³ Kitabının adını da yerinde bulmaz Cemil Meriç: "Hakikatte çile ile iman aynı yerde bulunmaz. Teslimiyetin olduğu yerde çile yoktur. Kendi kendisini inandırmanın cehdi içindedir Necip."⁴⁴

Ümit Yaşar Oğuzcan da Meriç'in oklarına fazlasıyla hedef olan bir isimdir. Bir "orta sınıf şairi"dir o; "yalnız düşünmekten değil konuşmaktan da âciz"dir. Şiirleri, çağdaşlarından derlenmiş "kötü bir antoloji"ye benzer. Oklarını üşüştürmeye devam eder: "Bir hadımlar şairi... Dev bir zırhın altında kaybolan cüce. ... Gecekondu burjuvazisine gecekondu şair."⁴⁵

Söyleşilerde, açık bir gerekçe göstermeden, Sezai Karakoç hakkında "Benim için Karakoç, karanlık. Kilise kokar." diyen Cemil Meriç, İsmet Özel'i de "Türkçesi cılız, bodur ve musikisiz" bir şair olarak görür.⁴⁶ Bu görüşlerin tartışmaya açık olduğunu hatta ciddi bir gerekçe ve hakkaniyet içermediğini de belirtmek gerekir.

Salâh Birseli "yumuşak, hazımkâr, renksiz, kokusuz bir şair taslağı" olarak resmeden Cemil Meriç; Behçet Necatigil ve Oktay Rifat için "Necatigil'i hiçbir zaman ciddiye alamam. Oktay hep kendisi kaldı, belki de bütün o cavalacozlar içinde en donuk, en cansız, en korkak muhallebi çocuğu" der. Hizmetçi kızların zevklerine seslenen bir şair olarak gördüğü Orhan Veli'den biraz daha derin bulur Oktay Rifat'ı.⁴⁷

Cemil Meriç, Cumhuriyet döneminde yaşamış birkaç şair hakkında daha kısa tespitlerde bulunmuş olsa da onun özellikle 50 sonrası şiirimiz ve bu dönemin temsilcisi sayılan şairler hakkında ne düşündüğünü ayrıntılı olarak bilmiyoruz. Yalnız bu bahsi bitirirken *Jurnal*'in ikinci cildinde bir mektup vesilesiyle yer alan şu cümleleri de aktarmakta yarar var:

Üzülerek itiraf edeyim ki, son çeyrek asrın şiir hayatını pek cılız buluyorum. Bu mahkûmiyet kararının mucip sebepleri var şüphesiz. Önce dildeki sefalet, sonra irfan yokluğu, sonra insanı insan yapan ideallerin eski zindeliğini kaybetmiş olması.⁴⁸

43 Cemil Meriç, *Jurnal II*, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.258.

44 Salih Nurdağ, s.289.

45 Cemil Meriç, *Jurnal I*, s.139-140.

46 Hayriye Ünal, "Zevk-i Selim Sahibi ve Coşkun Bir Eleştirmen: Cemil Meriç", *Hece*, 2009, s.217.

47 Halil Açıköz, *Cemil Meriç ile Sohbetler*, s.266.

48 Mektup, "Son Çeyrek Asrın Şiir Hayatı" başlığıyla yer alır kitapta. Cemil Meriç, *Jurnal II*, s.340.

Düzyazıyla Şiir: Bu Ülke

Aslında şiirden sadece biçim yönüyle kaçan Cemil Meriç'in, şiirin bazı özelliklerini ve söyleyiş imkânlarını düzyazıya aktardığı, genel kabul gören bir belirleme hâline gelmiştir. Yeri gelmişken şu hususu hatırla(t)makta yarar var: "Nesir"i şiirden çok "nazım"ın karşısı olarak konumlandırır Meriç. Belki de bu tutumu, onun zaman zaman "mensur şiir"e yakın durmasını sağlamıştır. Nazım, mekanik bir zorlamadır ona göre. İçten gelen bir ahengi yoktur. Gerçek nesirde ise bir orkestrasyon vardır. Nesir, kaideye bağlı olmadığı için, asıl ustalık ve maharet bu sahada yani nesir eşliğinde gösterilir. Şu sözler, onun şiire nasıl baktığını göstermesi açısından da anlamlıdır: "Telkin etmek ve renkli olarak birkaç cümleyle göz önünde canlandırmak. Tek üslup gayretim bu. Yazmaktaki çektiğim sıkıntı. Ben de bir parça şairim ve Tanzimat aydınlarına benziyorum."⁴⁹

Bu Ülke kitabıyla ilgili olarak "Hayat denen mülakata bu kitabı yazmak için geldim: etimin eti, kemiğimin kemiği." demektedir Cemil Meriç. Söz konusu eserin "Fildişi Kuleden" ve "Bâki Kalan" başlıklı bölümlerinde yer alan bazı metinler, düzyazı şiirin güzel örnekleri arasında gösterilebilir.⁵⁰

Cemil Meriç, belki zamanla gözlerini kaybetmesinin de etkisiyle özlü, veziz, kısa konuşmaya, çarpıcı ve etkili cümlelerle meramını anlatmaya koşullanmış olmalıdır. Bu durum, onun üslup özelliği hatta alâmet-i farîkası hâline gelmiştir bir süre sonra. Fransızca başta olmak üzere çeşitli batı dillerinden, Arapça ve Farsça başta olmak üzere doğu dillerinden çok sayıda kelime içerse de anlatımı daima diridir, enerjiktir, muhayyileyi ateşleyecek özelliklere sahiptir. Birçok kitabında "vecize" değeri taşıyan cümlelerle karşılaşır okuyucu. Jurnallerdeki bazı yazılarda, kimi mektuplarda şiiriyet kazanan anlatım, *Bu Ülke*'de adeta zirveye çıkar, onun sık sık kullandığı bir kelimeyle söylersek "şahika"ya ulaşır. Çeşitli mazeretler hatta kallavi sayılabilecek tespitler eşliğinde bastırılan, itilen, ötelenen şiir, bir yolunu bularak sökün eder. Onun metinlerine zaman zaman sızır, bulaşır; altan alta anlatıma nüfuz etmekten geri durmaz.

Düzyazı şiir özelliği taşıyan, düzyazı şiire özgü tatlar içeren çok sayıda metne ve pasaja imza atmıştır Meriç. Bu yazılar/bölümler içtenlik, dürüstlük ve coşku ile bütünleşerek muhatabını hem düşünmeye sevk eder hem de bir dil şöleni ile baş başa bırakır. Farklı zamanların ve psikolojile-

49 Mehmet Can Doğan, s.197-198.

50 Cemil Meriç, *Bu Ülke*. (Kitaptaki dördüncü bölüm olan "Fildişi Kuleden" yaklaşık on iki sayfa, beşinci bölüm olarak verilen Bâki Kalan ise yirmi sayfa tutmaktadır.)

rin eseri olarak ortaya çıkan çelişkiler bile bu bağlamda anlamlı ve öğretici bir boyut kazanır.⁵¹

İbrahim Demirci, Cemil Meriç Türkçesinde “avamî dil”in neredeyse hiç görülmediğine dikkat çeker.⁵² *Bu Ülke*’nin sonuna eklenen “Kanaviçe” başlıklı bölümde Marquie de Sade için yazılan bazı cümleler, bu konuda bir istisna olarak gösterilebilir: “Sadizmin isim babası. Şımarık, küstah, edepsiz. Evlenir. Baldızına balta olur. Sokak sürtükleriyle hayâsız maceraların kahramanı. Hapse tıklır, kaçar, yeni rezaletler icat eder. 1775’te baldızıyla İtalya’ya gider. Dönüşte hapsedilir. Bir yolunu bulup hapishaneden tüyer, yeniden kaçar, yeniden enselenir...”⁵³

Bu Ülke’de mecazlarla, benzetmelerle, istiarelerle, telmihlerle, istifham yahut tecahül-i ârif özelliği taşıyan ifadelerle, kişileştirme ve duyular arası aktarmalarla, eksiltili cümlelerle hatta aliterasyon ve secilerle karşılaşırız sıklıkla. Kısa, kesik anlatım okuyucuda hemen karşılık bulur. Sadece duygu açıklamalarında, iç dökümlerinde değil, düşünce ağırlıklı açıklama ve aktarımlarda da ritim düşmez üstelik. Ahenk daima kendini hissettirir. Canlılık bütün satırları tahkim eder. Arabeske, baygınlığa ve süflî olana meyletmeyen bir dikkat eşiği, özgünlüğü de genellikle korumaya çalışır. Kelimeler, oyun kurma, oyuna çağırma noktasında hep alestadır:

Senin yıldızların kelimeler, söyle raks etsinler, alev saçlarıyla sonsuz bahçesinde hayallerinin.

Kelime ormanda uyuyan dilber; şair uzaklardan gelen şehzâde.

Öyle seveceksin ki kelimeleri sana yetecekler.⁵⁴

Meriç, “kamus” gibi çoğu kişiye fazlasıyla ciddi, soğuk gelebilecek bir kavramı / konuyu anlatırken bile şiirli bir dil bulmayı, şiire özgü bir anlatım yakalamayı başarır:

Kamûs, bir umman. A’makında inciler gülümser. Kimi bir sevgili göğsünde parlayacak, kimi bir tâcidar alnında, kimi sedef mahfazasında unutulacak.

Kamûs bir umman, dualar uğuldar derinliklerinde, destanlar coşar. Şair bu sesleri duyan ve duyuran.⁵⁵

51 İbrahim Demirci, “Cemil Meriç’in Diline İlişkin Bazı Dikkatler”, *Hece*, 2009, s.310.

52 İbrahim Demirci, s.308.

53 Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s.326.

54 Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s.257.

55 Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s.280.

Aşağıdaki cümleler de şiir katına erememiş yahut yarım kalan bir şiirden bozularak elde edilmiş ifadeleri çağrıştırır bizde:

Mezar taşlarına şiir okumak, güzel; taşlar ayakta dinler sizi. Çölde vaaz etmek mutluluk! Kumlar perestişle ürperir.⁵⁶

Cemil Meriç'in, kitabın sonundaki Bâki Kalan bölümündeki bu metinlerde sık sık şiir ve şairden söz etmesi, bu kelimelerin geçtiği cümlelere yer vermesi de ilginç ve anlamlıdır. İçindeki şairi susturamayan bir "ben" yahut üstü açılan bilinçaltı söz alıyor gibidir bunlarda bazen:

Din, aşk, şiir... Boşlukta yuvarlanan insanın bir yıldıza attığı merdivenler. En yüce, en güzel, en ölümsüz taraflarını benliğinden koparıp bir mücerrede armağan eden insan, neden fakirleşsin? Boş kubbeleri sonsuzluğumuzla doldurmak, sonsuzlaşmaktır.⁵⁷

56 Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s.289.

57 Cemil Meriç, *Bu Ülke*, s.296.